

Nálezy z objektu datovaného mincí na tvrzišti „Kulatý kopec“ u Žabčic (okr. Brno-venkov)

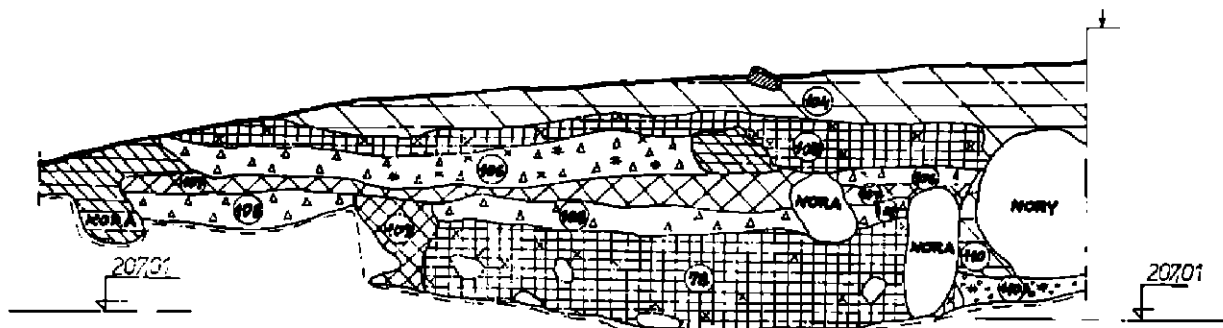
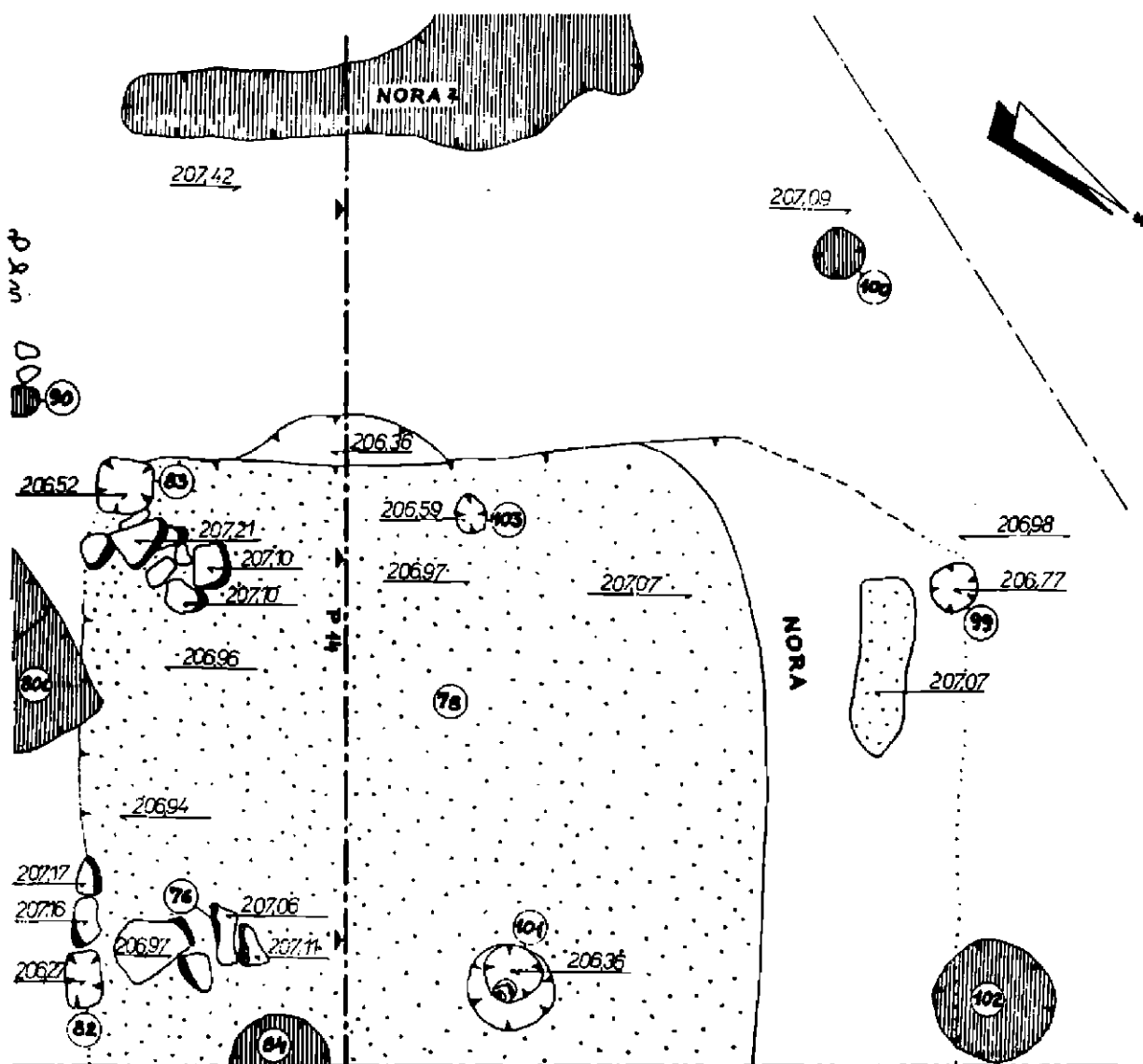
JOSEF UNGER

V letech 1973 až 1977 provádělo Regionální muzeum v Mikulově systematický archeologický výzkum středověkého tvrziště „Kulatý kopec“ u zaniklé vsi Koválova nedaleko od Žabčic (okr. Brno-venkov). Místo, kde stával Koválov, se nachází v polní trati „Padělky“ asi 2 km od Žabčic. Podle povrchových nálezů se ves rozkládala po obou stranách potoka tekoucího kdysi ve směru severovýchod—jihozápad. Tvrziště stávalo na okraji vesnice v strategicky nevýrazné poloze. Dnes z tvrze zůstal dochován uměle nasypaný kopeček ve tvaru komolého kužele o průměru horní plošinky 15–20 m a výšce 5 m. Původně byl obklopen dvěma příkopy, které na jihovýchodní straně chránily i nevelké předhradí. O archeologickém výzkumu byly zprávy průběžně zveřejňovány na stránkách Přehledů výzkumů (Unger 1974, 1975, 1977, 1978). Předběžné výsledky byly shrnuty v článku uveřejněném v tomto sborníku (Unger 1977a). Přestože výzkum není dosud komplexně zpracován a vyhodnocen, předkládám zde přednostně jeden nálezový celek získaný při výzkumu r. 1976. Tehdy byla na centrálním kopečku objevena část zahloubeného objektu, v jehož zásypu byly nalezeny nejen zlomky keramiky a korodované železné předměty, ale i mince.

Objevená situace

Roku 1976 navázal plošný odkryv na temeni kopečku na předchozí výzkumy. Sondou IX/76 situovanou v západní části plošiny, která odkryla plochu 87 m², byl výzkum centrální části tvrziště dokončen. Složitou stratigrafickou situaci dokumentoval profil P 14. Profil dlouhý 6,0 m zjistil, že pod vrstvou lesní prsti, která byla sejmuta již před dokumentací profilu, ležela vrstva 104 sestávající z šedohnědé hlíny s úlomky mazanice, uhlíků a cihel. Hluběji se nacházela mazanicová vrstva 105 mocná 0,15 m, která ve vzdálenosti 2,0 m od severovýchodního konce profilu přecházela v zahloubení 0,3 m porušené norou. Hluběji byla dokumentována jílová vrstva 106 mocná 0,2–0,3 m. Pod ní byla vrstva černé hlíny 107 porušená norama a zásahem 110. Pod vrstvou 107 se nacházela jílová vrstva 108 rovněž porušená norama a zásahem 109. Pod tímto souvrstvím je na profilu patrný mazanicový zásyp objektu 78 mocný 0,4–0,6 m (obr. 1, 4:2).

Při plošném odkryvu bylo zjištěno, že objekt 78 byl zahlouben do umělého násypu kopečku. V sondě IX/76 byl dobře patrný jihovýchodní okraj objektu a jižní roh. Jihozápadní strana byla dochována jen částečně a severozápadní strana byla silně porušena (obr. 1, 4:1). Zdá se, že šířka objektu byla kolem 5 m. Vzhledem k nálezu severovýchodního okraje objektu v sondě V/74 je pravděpodobné, že délka tohoto objektu byla asi 7 m. Oproti původní úrovni povrchu kopečku byl zahlouben 0,3 až 0,6 m. Dno objektu 78 bylo na několika místech porušeno norama, ale jinak bylo z udusané hlíny, do níž byly zašlapány úlomky keramiky. Zásyp tvořila mazanice s otisky prutů i prken, uhlíky, zuhelnatělé obilky, které byly nalezeny jak na dně objektu, tak i ve vrstvě 0,1–0,15 m nad dnem. Bylo zde nalezeno po-

Legenda

1	2	3	4	5	6
7	8	9	10	11	12
13	14	15			

Obr. 1. Žabčice – zaniklá ves Koválov – Kulatý kopec. Půdorys objektu 78 a řez P 14. Legenda: 1 – udusaná podlaha, 2 – objekty mladší než 78, 3 – kameny, 4 – šedá hlína, 5 – černá hlína, 6 – hnědá hlína, 7 – mazanice, 8 – uhlíky, 9 – jíly, 10 – štěrky, 11 – cihly, 12 – hranice výzkumu, 13 – řez, 14 – nejasná hranice, 15 – doplněno.

měrně hodně úlomků keramiky i celé pokličky. Železných předmětů nebylo mnoho a nadto byly značně deformovány žárem a korozí. U jižního rohu a jihovýchodní stěny byly objeveny skupiny lomových kamenů. U profilu P 14 byla v zásypu objektu 78 nalezena mince. V místech nálezů nebylo pozorováno narušení mladším objektem ani norou. S objektem 78 souvisí kúlové jamky 82, 83, 103, 99 a 101. Jamka 82 měla obdélníkový půdorys se zaoblenými rohy o rozměrech 0,3×0,25 m a hloubce 0,95. Její dno bylo rovné. Zасыpána byla sypkou šedou hlínou s popelem a zbytky ztrouchnivělého dřeva z dubu. Jamka 83 měla čtvercový půdorys se zaoblenými rohy o rozměrech 0,35×0,35 m a hloubce 0,8 m. Zасыp tvořila sypká hlína, kousky mazanice a ohořelé dubové dřevo. Jamka 103 měla kruhový půdorys a průměru 0,2 m a hloubce 0,6 m. Její dno bylo zašpičatělé. Zасыpána byla černošedou hlínou. Jamka 99 měla kruhový půdorys o průměru 0,28 m a hloubce 0,18 m. Zасыpána byla hnědou hlínou s kousky mazanice. Jamka 101 měla kruhový půdorys. Byla u ní zjištěna výkopová jáma o průměru 0,5 m zасыpaná štěrkopískem s kousky uhlíků a železa, ale bez mazanice. Jamka po kúlu měla průměr 0,36 m a hloubku 0,57 m. Zасыpána byla popelovitou hlínou s mazanicí, uhlíky a zuhelnatělými obilkami. Ztrouchnivělý kúl byl dubový. Uhlíky v zасыpu objektu 78 pocházejí především z jedle, ale i buku a dubu (všechny uhlíky a ztrouchnivělé dřevo určil E. Opravil).

Z objevené situace je zřejmé, že objekt 78 patří k nejstarší fázi osídlení tvrziště a byl zničen požárem. Je pravděpodobné, že při zpracování a vyhodnocování situace se ukáže, že k objektu 78 patří i další nálezy z vrstev prozkoumaných nejen v sondě IX/76, ale i v sondě I/73. V tomto příspěvku ale budou publikovány jen ty nálezy, které byly učiněny při preparaci objektu 78 a které tvoří s mincí nálezový celek.

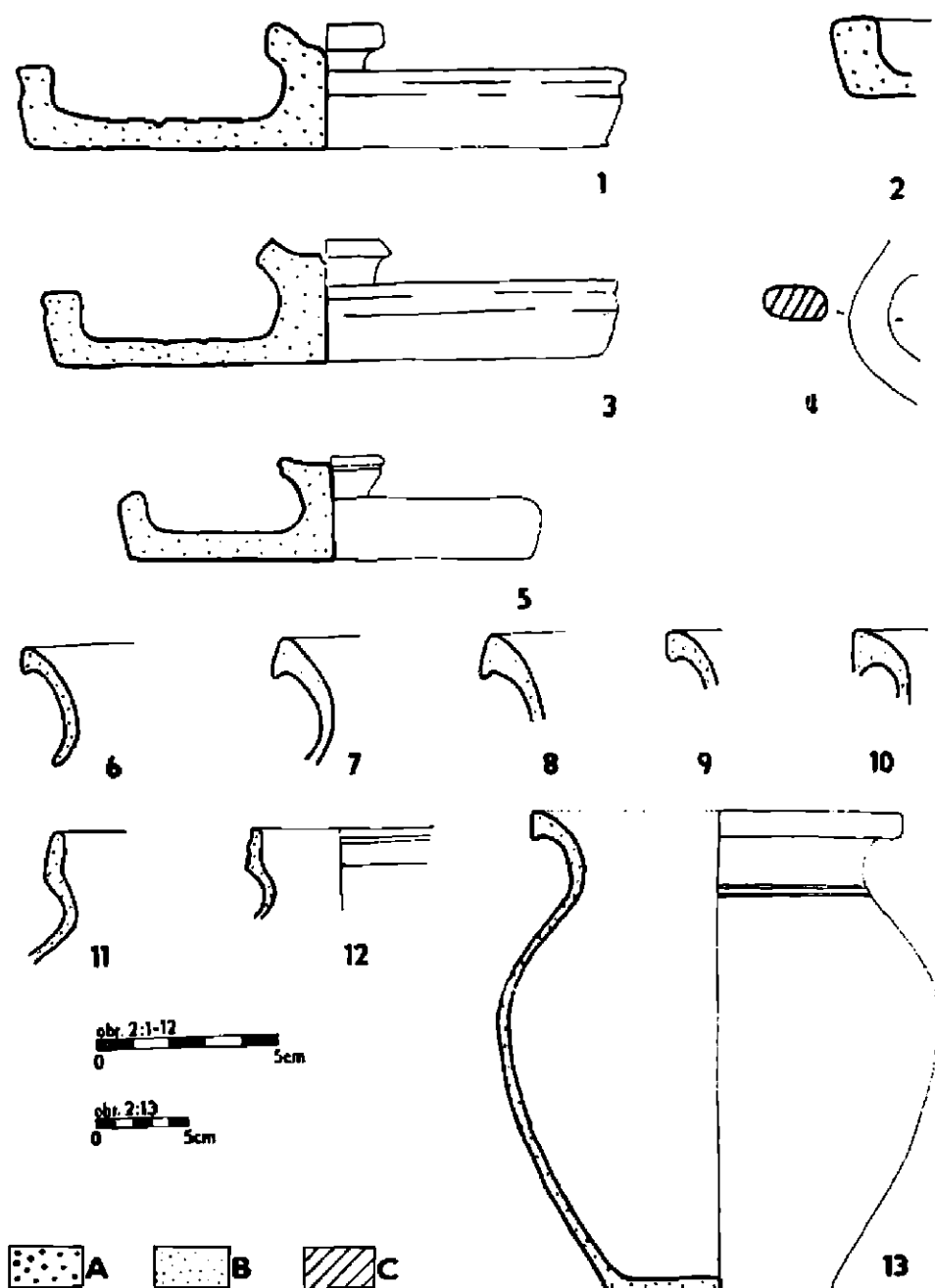
Nálezy

Keramik a

V objektu 78 byly nalezeny dvě pokličky a spousta keramických zlomků, z nichž se podařilo rekonstruovat celý hrnec a dvě další pokličky. Až na zlomek ucha byla keramika vyrobena z hrubšího písčitého materiálu s příměsí slídy. Celkem 31 okrajových střepů pochází z hrnců a jeden hrnec byl celý rekonstruován. Okraje hrnců byly většinou vně vyhnuty, rozšířeny a podsekuty (obr. 2:6—10, 13). U dvou exemplářů byl okraj nahoru vytažen (obr. 2:11, 12). Průměr ústí hrnců se pohyboval v rozmezí 12—24 cm, přičemž hrnky s okrajem nahoru vytaženým měly průměr 12 a 13 cm. Zdá se, že nádoby byly tvářeny z válečků a potom obtáčeny na hrnčířském kruhu. U několika kusů je patrné navázání dna a stěny nádoby. Dna jsou rovná nebo mírně vyklenutá. Pod okrajem rekonstruované hrnce i na některých dalších zlomcích jsou dvě vodorovné rýhy. Z pokliček byly čtyři celé nebo rekonstruované a ze třech byly nalezeny zlomky. Pokličky mají zvednutý okraj a uprostřed knoflíkovité držadlo nahoře prohloubená a ve dvou případech ještě opatřená vrypem. Průměr okraje pokliček se pohyboval od 11 do 19 cm. Zdobeny byly soustřednými rýhami (obr. 2:1—3, 5). Hnědočervená barva většiny nálezů ukazuje na oxidační vypálení, přičemž vzhledem k zániku objektu je pravděpodobné i druhotné přepálení. Jen jedna poklička má černou barvu svědčící pro vypálení v redukčním prostředí. V zасыpu objektu 78 bylo nalezeno i ucho z hrnku vyrobeného z písčitého materiálu bez příměsí slídy (obr. 2:4).

Železné předměty

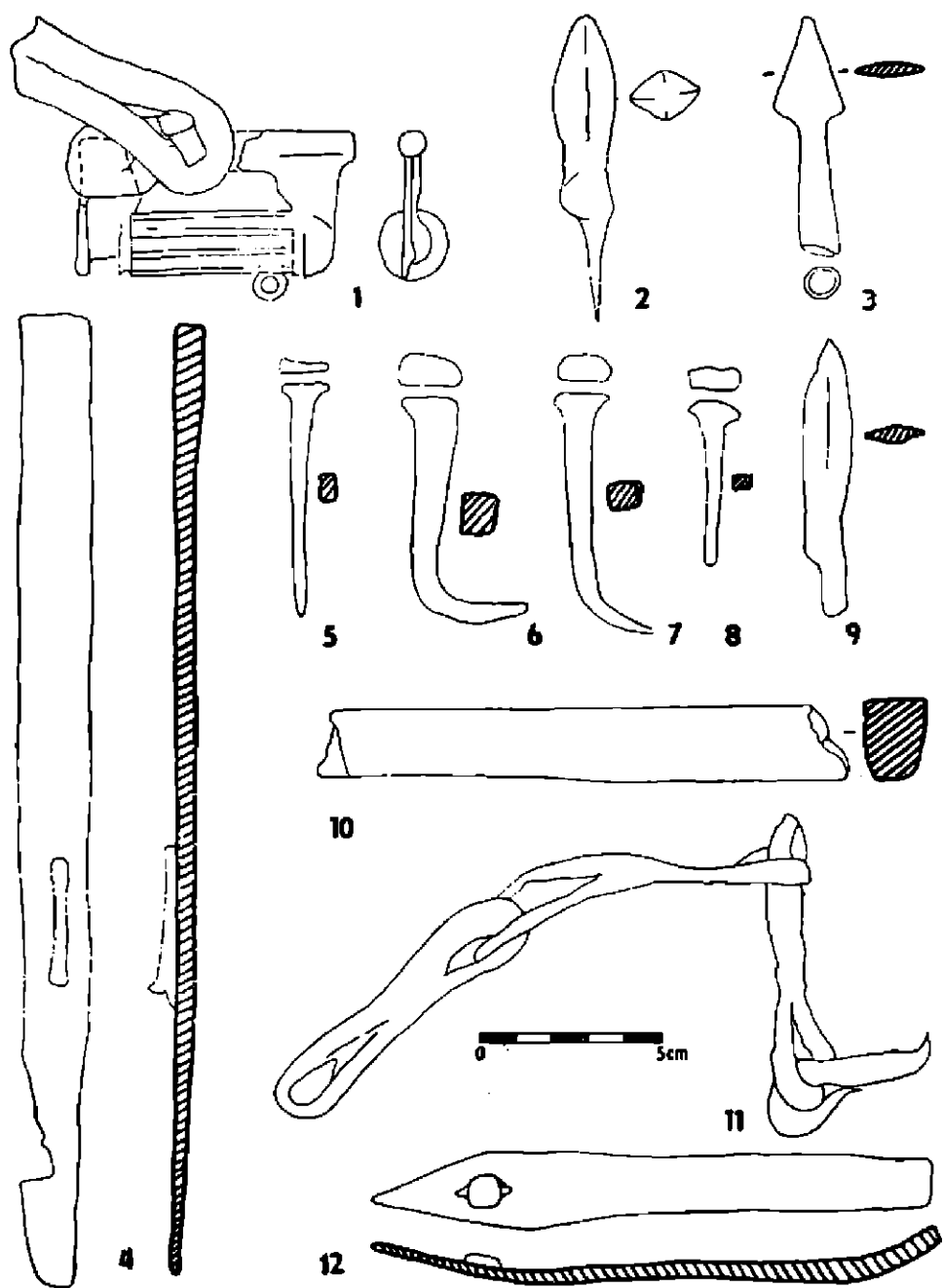
Železné předměty byly silně korodovány a často dochovány jen ve zlomcích, takže je možno určit tvar a funkci jen několika kusů.

Obr. 2. Zabřice - zaniklá ves Koválov - Kulatý kopec. Keramické nálezy z objektu 78. Legenda: A - příměs hrubší slídy, B - příměs jemnější slídy, C - plázcitý materiál.

Při výzkumu objektu 78 byly nalezeny tři šípky (obr. 3:2, 3, 9). Jedna má trojúhelníkový hrot a kruhovou tulejku (obr. 3:3), jedna má kosočtvercový průřez hrotu a na ratiště byla nasazena trnem (obr. 3:2). Třetí, nejhůře dochovaná šípka měla ploché tělo a pravděpodobně trn (obr. 3:9).

Ostatní železné předměty sloužily k vybavení budovy. Masivní hřebíky s nepravidelnou obdélníkovou hlaví a tělem čtvercového nebo obdélného průřezu měly v několika případech ohnutý hrot, takže se zdá, že jimi byly přibíjeny fošny široké asi 50 mm (obr. 3:5-9). Železná zástrčka s částečně dochovanými záchytnými výčnělky sloužila k uzamykání dveří (obr. 3:4). Další předměty tvořily podle rentgenového snímku pořízeného před konzervací původně jeden celek. Jedná se o očko zaklesnuté do petlice uzamčené válečkovým zámkem (obr. 3:1). Zdá se, že petlice byla násilně uražena. Součástí uzamčených dveří byla i petlice sestávající ze tří článků řetězu a očka (obr. 3:11). Železný plát s hřebem býval patrně součástí okovaných dveří nebo truhlice (obr. 3:12).

Obr. 3. Zábřice – zaniklá ves Koválov – Kulatý kopec. Nálezy z objektu 78. Železné předměty (1-9, 11-12) a kamenný brousek (10).

Mince

Nalezená mince je podle určení J. Sejbala malý moravský denár fenikového typu (Sb. symposia č. 283) datovaný do konce 60. a do 70. let 13. stol. (do r. 1278).

Brousek

Kamenný brousek byl nalezen rovněž v zásypu objektu 78 (obr. 3:10). Má tvar tyčinky lichoběžníkového průřezu jejíž oba konce jsou odlomeny. Vyroben byl z prachovce (určil S. Zacherle).

Interpretace objevené situace

Objekt 78 lze interpretovat jako pozůstatek domu excentricky situovaného na uměle navršeném kopečku. Byl patrně hlavní budovou tvrzště.

Jeho dno, pokryté udusanou podlahou, bylo mírně zahlobbeno. Kostra domu byla postavena z dubových kůlů nebo spíše trámů, které tvořily základní konstrukci pro hlinou omazané stěny. Velké kusy uhlíků nasvědčují tomu, že při konstrukci domu bylo hojně použito jedlového dřeva. Určit zda se jednalo o jednopodlažní nebo vícepodlažní budovu zatím nelze. Nálezy dokládají, že budova sloužila i k uskladnění obilí, které bylo patrně uloženo v truhle nebo truhlách. Celý objekt byl zničen náhle ohněm, který strávil i zásoby obilí.

Rozbor nálezů

Keramiku z objektu 78 lze srovnávat s několika keramickými nálezy z Rakouska i Moravy. Velmi blízké analogie hrnců s vně vyhnutým, rozšířeným a podseknutým okrajem včetně rýh na podhrdlí nacházíme v keramickém horizontu I a II na hrádku u Gaiselbergu v Dolním Rakousku. Horizont I je datován do druhé poloviny 12. a horizont II do první poloviny 13. stol. (Felgenhauer-Schmiedt 1977, tab. 3:3—5, 4:7, 5:1—3). V horizontu II najdeme i analogii pro nádobku s okrajem nahoru vytaženým (Felgenhauer-Schmiedt 1977, tab. 6:5) i pro ploché pokličky (Felgenhauer-Schmiedt 1977, tab. 2:11—14, 7:8—9). Pokud můžeme na základě popisu usuzovat, jsou si nálezy blízké i složením keramické hmoty i hnědočervenou barvou většiny kusů (Felgenhauer-Schmiedt 1977, 222). Okrajovou profilací se hrnce z objektu 78 na Kulatém kopci podobají materiálu z hrádků Kögerl a Steinbach, které jsou datovány do druhé poloviny 12. stol. (Beninger 1964, 219). Liší se od nich však složením keramické hmoty (Beninger 1964, 214). Hrnce analogické nálezům z objektu 78 na Kulatém kopci pocházejí z hrnčířských pecí na zaniklé osadě Mstěnice u Hrotovic. Na základě srovnání s nálezem mincemí datované nádoby ze Střelice a na základě nálezů z Kögerlu a Steinbachu, byla tato keramika datována do počátku 13. stol. (Nekuda-Reichertová 1968, 301). Nebýt nálezu mince z šedesátých až sedmdesátých let 13. stol., tak bychom asi keramiku z objektu 78 na Kulatém kopci srovnáváním s analogiemi mohli datovat do první poloviny 13. stol. Nejen nález mince, ale i další okolnosti ukazují, že při tomto mechanickém postupu bychom se mýlili asi o padesát let. Při detailnějším studiu některých uvedených nálezů datovaných do první poloviny 13. stol. nebo i hlouběji však přicházíme na celou řadu úskalí, která toto datování poněkud zpochybňují, nebo spíše nevylučují delší používání určitých keramických tvarů. K. Holter v úvodu k Beningerovu článku o Kögerlu a Steinbachu uvažuje z hlediska historika o datování hrádku v Kögerlu. Uvádí podle něj méně pravděpodobnou možnost zániku až v době vlády Přemysla Otakara II., který z důvodů zajištění své moci zlikvidoval řadu hradů (Beninger 1964, 197). Pro hrádek Steinbach je sice známa zpráva, že r. 1171 Jindřich, vévoda rakouský, zničil hrad Steinpach a s touto zprávou ztotožňoval E. Beninger i hrádek z něhož získal keramický materiál (Beninger 1964, 224). Vzhledem k tomu, že od r. 1240 došlo u členů rodiny ze Steinbachu ke změně jména (psali se dále ze Starhernbergu) a především vzhledem k tomu, že z hrádku u Steinbachu pochází i mladší keramika datovaná do 14. stol. (Beninger 1964, 224, 232) domnívám se, že není vyloučena doba vzniku tohoto hrádku někdy před polovinou 13. stol. Datování I. a II. keramického horizontu na hrádku Gaiselbergu není nikterak jednoznačnou záležitostí a podle slov zpracovatelky nálezů S. Felgenhauerové-Schmiedtové je věcí diskuse (1977, 239—240). Určitou nedůvěru k absolutnímu datování některých vrstev z tohoto hrádku v souvislosti se studii o keramice 13. stol. vyslovil již před lety Z. Smetánka (1973, 471). Nejstarší sídlištní fáze hrádku

Gaiselbergu, obsahující I. a II. keramický horizont, je datována do let 1170 až 1240 (Felgenhauer 1973, 95). Datování počátků osídlení však vychází především z interpretace písemných pramenů, které lokalitu přímo neuvádí (Felgenhauer 1973, 74). Velmi důležité je datum C-14 pro první fázi osídlení hrádku — rok 1210 (Felgenhauer 1973, 74). Nevidím tedy zásadních překážek posunout datování počátků hrádku u Gaiselbergu do první poloviny 13. stol. Uvedená úvaha si samozřejmě nekladla za cíl vyřešit definitivně datování keramiky ze zmíněných lokalit, ale jen poukázat na jeho problematiku, kterou bude možno vyřešit jen dalším studiem.

Hledáme-li pro datování keramiky z objektu 78 oporu mezi nádobami datovanými poklady mincí, tak profilací okraje i výzdobou se hrncům z objektu 78 velmi blíží malý hrneček z Přerova, který obsahoval mince Přemysla Otakara II. (Nekuda R. 1980, 404).

Pro relativní a ve svém důsledku i absolutní chronologii je velmi důležitá skutečnost, že nejen na keramice z objektu 78 Kulatého kopce, ale na keramice získané při systematickém výzkumu tohoto opevněného sídla nebyla vůbec nalezena výzdoba sestávající z řad radélkovaných čtverečků nebo trojúhelníků. Takto zdobená keramika byla však nalezena jak při povrchových sběrech na zaniklém Koválově, tak i na mnoha dalších jihomoravských lokalitách existujících v první polovině 13. stol. Pro datování této keramiky je zvláště důležitý nález z Blanska — Vodní ulice datovaný mincemi do poloviny 13. stol. V mnoha případech je tato keramika vyrobena ještě z tuhového materiálu navazujícího na mladohradištní tradice (Novotný 1971, 154, Měřínský 1976, obr. 5:13, Měřínský 1977, Nekuda R. 1980, 400). Je tedy zřejmé, že tvrz v zaniklém Koválově mohla být postavena až v době, kdy tato keramika na jižní Moravě vyšla z běžného používání.

Z keramického souboru získaného výzkumem objektu 78 se jak provedením, tak i tvarem vymyká ucho z hrnku (obr. 2:4).

Z železných předmětů nalezených v objektu 78 je pozoruhodným nálezem zástrčka s částečně odlomenými záchytnými výčnělky (obr. 3:4). Podobné zástrčky byly nalezeny na semonické tvrzi (Huml 1967, tab. V:22), v Sezimově Ústí (Drda 1978, tab. XI:19) nebo na zaniklé osadě Bystřec (Nekuda 1976, obr. 21:3), kde jsou datovány do doby od konce 13. do počátku 15. stol. Zajímavý je nález válečkovitého zámku s povrchem plátovaným mědí (obr. 3:1). Nálezy těchto zámků jsou na archeologických výzkumech středověkého období dosti časté (Huml 1967, tab. VII:1, Merta 1974, Nekuda 1978, obr. 5:1, Drda 1978, tab. XIII:1—6, Šaurová 1980), ale pro Moravu zatím chyběl bezpečný doklad o užívání těchto zámků již v druhé polovině 13. stol. Řetěz s třemi očky a trnem (obr. 3:11) bývá interpretován jako petlice (Huml 1967, 39). Její výskyt je poměrně hojný již na přelomu 13. a 14. stol., ale i později v 15. nebo 16. stol. (Drda 1978, tab. IV:14, 15, Felgenhauer-Schmiedt 1977, tab. 43:3, Nekuda 1975, obr. 141:4). Pro hroty střel (obr. 3:2, 3, 9) nacházíme řadu analogií a to jak pro hroty užívané ke střelbě z luky, tak i pro hroty sloužící ke střelbě z kuše, která byla ve střední Evropě používána od 13. eventuelně již od 12. stol. (Nadolski 1954, 62, Sarnowska 1956, 214—215, Váňa 1978, 379).

Kamenný brousek patří podle dělení B. Dostála do skupiny hranolových a jehlancových brousků, které jsou známy již z velkomoravského období (Dostál 1975, 216).

Závěr

Pro datování, nebo spíše pro jeho potvrzení, můžeme využít i dalších pozorování při výzkumu zaniklé vsi Koválov a rozboru písemných pramenů.

Při opakovaných povrchových sběrech v místech, kde stávala zaniklá ves, byly získány i úlomky nádob zdobených radélkovými čtverečky často pokrývajících okraje nebo i stěny nádob vyrobených z tuhového materiálu. Tyto nálezy svědčí pro to, že ves Koválov je starší než tvrz. Dosavadní absence typického mladohradištního materiálu pak nasvědčuje tomu, že vesnice vznikla asi až v první polovině 13. stol., nejpravděpodobněji v souvislosti s velkými hospodářskými proměnami na jižní Moravě, jejichž součástí byl i vznik nových vsí. Na jižní Moravě byl tento proces podle slov historiků nejintenzivnější ve dvacátých a třicátých letech 13. stol. (Hosák 1967, 64). Do této doby můžeme položit i vznik Koválova. Teprve po určité době byla na okraji vsi postavena tvrz. Původní obdělávání pozemku, na němž byla tvrz zbudována, dosvědčil i pedagogický rozbor (Pelíšek 1979). V této souvislosti je třeba poukázat i na to, že z let 1252 až 1268 jsou z písemných pramenů známi Bohuše a Matouš z Koválova (CDM III, 184, 346, IV, 5, 31, Hosák 1948, 64), kteří pravděpodobně již sídlili na tvrzi a s nimiž můžeme spojovat i existenci nejstarší fáze života na opevněném sídle. Archeologické prameny zřetelně ukazují, že nejstarší fáze osídlení Kulatého kopce zanikla požárem, při němž nebylo čas zachránit ani uskladněné obilí. Na zánik tvrze násilnou akcí by ukazovala i uzamčená a patrně i násilně odražená petlice. I když požár v podstatě dřevěné tvrze mohl vzniknout kdykoliv, je třeba brát v úvahu válečné události v šedesátých a sedmdesátých letech 13. stol., při nichž vznik úmyslně založeného požáru byl mnohem pravděpodobnější než v letech míru. V létě r. 1260 meškaly u Pohořelic moravské a slezské vojenské oddíly táhnoucí na pomoc Přemyslu Otakarovi II. ve válce proti uherskému králi Belovi (Palacký 1908, 261). Druhá válečná událost, kterou tvrz v Koválově jen stěží mohla přečkat bez úhony, byly následky nešťastné bitvy na Moravském poli v srpnu 1278. Vzhledem k tomu, že na tvrzišti bylo zachyceno několik destruktivních vrstev, je třeba s datováním zániku nejstarší fáze osídlení vyčkat až do doby, kdy budou výsledky výzkumu celkově zpracovány. Shrňme-li naše poznatky o objektu 78, dospějeme k závěru, že objekt patří k první sídlištní fázi na tvrzišti datovatelné mincí a interpretací písemných pramenů do padesátých až sedmdesátých let 13. stol. Z tohoto období pocházejí i keramické a kovové předměty nalezené v zásypu objektu 78.

Na závěr je třeba ještě zdůraznit, že celkové zpracování nálezů z výzkumu Kulatého kopce ještě rozhojní inventář související s první fází života na tvrzi. Bude to soubor velmi závažný, protože archeologických nálezových celků datovatelných v rozpětí tří desetiletí je a patrně ještě dlouho bude nedostatek.

Literatura

- Beninger E., 1964: Forschungen zur Burgenarchäologie: Kögerl und Steinbach, Jb. des öö. Musealvereines 109, 194—232.
- Dostál B., 1975: Břeclav — Pohansko. Velkomoravský velmožský dvorec. Brno.
- Drda M., 1978: Soubor nálezů ze Sezimova Ústí, Husitský Tábor 1, 7—29.
- Felgenhauer F., 1973: Der Hausberg zu Gaiselberg. Eine Wehranlage des 12.—16. Jahrhunderts in Niederösterreich, ZAM 1, 59—97.
- Felgenhauer—Schmiedt S., 1977: Das Fundmaterial des Hausbergs zu Gaiselberg, NÖ, Arch Austr 61/62, 209—336.
- Hosák L., 1948: Dějiny Hustopečska do poloviny 14. století. Praha.
- 1967: Středověká kolonizace Dyjskosvrateckého úvalu. Praha.
- Huml V., 1967: Zaniklá tvrz Semonice. Hradec Králové.

- Merta J., 1974: Nález válečkového zámku a klíče na středověké fortifikaci pod Novým hradem, VVM XXVI, 165—169.
- Měřínský Z., 1976: Zaniklé středověké osady na panství kláštera oslavanského, AH 1, 109—119.
- 1977: Dohled a záchranný výzkum při pozemních úpravách v místech zaniklé středověké osady Studyň u Zbýšova (okr. Brno-venkov), PV 1975, Brno.
- Nadolski A., 1954: Studia nad uzbrojeniem Polskim w X, XI i XII wieku. Łódź.
- Nekuda V., 1972: Středověká ves Mstěnice, VVM XXIV, 12—45.
- 1976: Zaniklá středověká osada Bystřec, okres Blansko, ČMM — vědy společenské LXI, 39—63.
- 1978: Stavební kování z feudálního sídla ve Mstěnicích, ČMM — vědy společenské LXIII, 25—54.
- Nekuda V.—Reichertová K., 1968: Středověká keramika v Čechách a na Moravě, Brno.
- Nekuda R., 1980: Korpus středověké keramiky datované mincemi z Moravy a Slezska, AH 5, 389—427.
- Novotný B., 1971: Výzkum vesnického sídliště z pozdní doby hradištní u Příkladu (okres Břeclav), Zaniklé středověké vesnice v ČSSR 1, 117—154, Uherské Hradiště.
- Palacký F., 1908: Dějiny národu českého v Čechách a na Moravě, Praha.
- Pelíšek J., 1979: Geologické a pedologické poměry na archeologické lokalitě hrádku „Kulatý kopec“ u zaniklé vsi Koválov u Žabčic, okr. Brno-venkov, AH 4, 303—309.
- Ruttikay A., 1976: Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei (II), SeA XXIV—2, 245—395.
- Smetánka Z., 1973: Příspěvek k chronologické problematice pozdní doby hradištní, PA LXIV, 463—486.
- Šaurová D., 1980: Středověké závěsné zámky z Konůvek na Slavkovsku, AR XXXII, 82—89.
- Unger J., 1974: Zjišťovací výzkum na hrádku „Kulatý kopec“ u Žabčic (okr. Brno-venkov), PV 1973, 81—82, Brno.
- 1975: Archeologický výzkum na hrádku „Kulatý kopec“ u Žabčic (okr. Brno-venkov), PV 1974, 60, Brno.
- 1977: Třetí výzkumná sezona na středověkém hrádku „Kulatý kopec“ u Žabčic (okr. Brno-venkov), PV 1975, 88—89, Brno.
- 1977a: Archeologický výzkum hrádku „Kulatý kopec“ na zaniklé vsi Koválov u Žabčic, okres Brno-venkov v letech 1973—1976, AH 2, 155—159.
- 1978: Vierte Grabungssaison auf dem mittelalterlichen Hausberg „Kulatý kopec“ bei Žabčice (Bez. Brno-venkov), PV 1976, 89, Brno.
- Váňa Z., 1978: Obnovený výzkum Budče v roce 1972, AR XXX, 372—384.

Zusammenfassung

Funde aus einem münzdatierten Objekt auf der Motte „Kulatý kopec“ bei Žabčice (Bezirk Brno-Land)

In den Jahren 1973—1977 unternahm das Regionalmuseum in Mikulov eine systematische archäologische Untersuchung der mittelalterlichen Motte „Kulatý kopec“ bei der Ortswüstung Koválov unweit von Žabčice. Die Motte liegt am Rand der abgekommenen Siedlung in einer strategisch unausprägten Position. Die vorläufigen Ergebnisse der Untersuchung wurden bereits in der Zeitschrift *Archaeologica historica* (Unger 1977a) veröffentlicht. Obwohl die Untersuchungen noch nicht komplex bearbeitet und ausgewertet wurden, findet man in diesem Aufsatz die Vorwegnahme der Analyse eines Fundganzen aus dem Jahr 1976. Damals wurde auf der Motte der Teil eines vertieften Objektes (Abb. 1) entdeckt, in dessen Verschüttung man nicht nur keramische Scherben und korrodierte eiserne Gegenstände, sondern auch Münzen bergen konnte. Aus der Fundlage geht hervor, daß das Objekt

zu der ältesten Besiedlungsphase der Motte gehört und einem Brand zum Opfer gefallen ist. Man fand dort keramische Fragmente, aus denen sich ein Flachdeckel und ein Topf rekonstruieren ließen (Abb. 2). Abgesehen vom Henkelfragment (Abb. 2:4) bestand die Keramik aus ziemlich grobem, sandigem Material mit Glimmerzusatz. Die eisernen Gegenstände waren stark korrodiert und oft nur in Bruchstücken erhalten, so daß sich die Form und Funktion nur weniger Stücke bestimmen ließ. Es waren drei Pfeilspitzen (Abb. 3:2, 3, 9), Nägel (Abb. 3:5—9), ein Schubriegel (Abb. 4:4), Kettenglieder an einem Hängeschloß (Abb. 3:1), eine Türklammer (Abb. 3:11) und eine Platte mit Nagel (Abb. 3:12). Die geborgene Münze ist nach J. Sejbal kleine mährische Denar des Pfennigstyps vom Ende sechziger und aus den siebziger Jahren des 13. Jahrhunderts (bis zum Jahr 1278). In der Verschüttung des Objektes wurde auch ein Schleifstein gefunden (Abb. 3:10).

Das entdeckte Objekt läßt sich als Überrest eines auf der Motte exzentrisch gelagerten Hauses interpretieren. Es handelt sich offenbar um das Hauptgebäude eines Feudalsitzes. Sein gestampfter Fußboden war mäßig in das Gelände vertieft. Die Konstruktion der mit Mauerlehm verschmierten Wände bestand aus Eichenpflählen oder Balken. Große Holzkohlenstücke bezeugen, daß man bei dem Bau dieser Konstruktion reichlich Tannenholz verwendet hatte. Die Funde weisen darauf hin, daß das Gebäude auch als Getreidespeicher diente.

Die Keramik läßt sich mit den Funden im keramischen Horizont I und II auf dem Hausberg bei Gaiselberg in Niederösterreich vergleichen, die in die zweite Hälfte des 12. und erste Hälfte des 13. Jahrhunderts datiert wurden (Felgenhauer-Schmiedt 1977). Mit ihrer Randprofilierung erinnern die Töpfe aus dem Objekt der Motte „Kulatý kopec“ an das Material aus den Hausbergen Kögerl und Steinbach, die in die zweite Hälfte des 12. Jahrhunderts datiert wurden (Beninger 1964, 219). Unseren keramischen Funden entsprechende Töpfe stammen auch aus den Töpferöfen der Ortswüstung Msténice bei Hrotovice, die in den Beginn des 13. Jahrhunderts datiert werden (Nekuda-Reichertová 1968, 301). Wenn es keinen Münzfund aus den sechziger bis siebziger Jahren des 13. Jahrhunderts gäbe, würden wir die Keramik aus dem Objekt der Motte „Kulatý kopec“ vergleichsweise wahrscheinlich in die erste Hälfte des 13. Jahrhunderts stellen. Aber nicht nur der Münzfund, sondern auch weitere Umstände lassen erkennen, daß man sich bei einem so mechanischen Vorgehen um rund fünfzig Jahre irren könnte. Bei dem genaueren Studium mancher in die erste Hälfte des 13. Jahrhunderts oder noch früher datierten Funde stoßen wir nämlich auf eine Reihe von Klippen, die diese Datierung entweder in Frage stellen oder eine längere Verwendungszeit bestimmter keramischer Formen möglich erscheinen lassen. Der Untergang des Hausbergs Kögerl in der Zeit Přemysl Otakars II. (Beninger 1964, 197) läßt sich nicht ausschließen. Auf dem Hausberg Steinbach wurde auch jüngere Keramik aus dem 14. Jahrhundert geborgen (Beninger 1964, 224, 232), so daß seine Entstehungszeit in die Mitte des 13. Jahrhunderts fallen könnte. Die Datierung des I. und II. keramischen Horizonts auf dem Hausberg Gaiselberg ist keine eindeutige Angelegenheit und nach der Ansicht von S. Felgenhauer-Schmiedt diskussionswert (1977, 239—240). Die älteste den I. und II. keramischen Horizont führende Siedlungsphase wird in die Jahre 1170 bis 1240 datiert (Felgenhauer 1973, 95). Diese Datierung geht allerdings vor allem von der Interpretation schriftlicher Quellen aus, die die Örtlichkeit nicht unmittelbar nennen (Felgenhauer 1973, 74). Sehr wichtig ist das C-14-Datum für die erste Besiedlungsphase, das Jahr 1210 (Felgenhauer 1973, 74). Ich hege deshalb keine grundsätzlichen Bedenken, die Anfänge des Hausbergs bei Gaiselberg in die erste Hälfte des 13. Jahrhunderts zu stellen.

Für die relative und schließlich auch für die absolute Chronologie ist die Tatsache wichtig, daß bei der systematischen Untersuchung der Motte „Kulatý kopec“ keine Keramik gefunden wurde, die mit grob gerädelten kleinen Quadraten und Dreiecken verziert war. Eine derartig verzierte Keramik wurde jedoch bei Oberflächensammlungen im Gelände der Ortswüstung Koválov und anderer südmährischer Fundstellen geborgen, die in der ersten Hälfte des 13. Jahrhunderts existiert haben. Es ist also klar, daß die Motte in Koválov erst in einer Zeit errichtet wurde, als die gröberen Rädchenverzierungen der Keramik in Südmähren bereits nicht mehr üblich waren. In diesem Zusammenhang wäre darauf zu verweisen, daß für die

Jahre 1252—1268 Bohuše und Matouš z Koválova aus schriftlichen Quellen bekannt sind, die damals wahrscheinlich die Motte bewohnten und mit denen man auch die Existenz der ältesten Lebensphase auf diesem befestigten Sitz verbinden darf, die irgendwann in den sechziger bis siebziger Jahren des 13. Jahrhunderts endete. Die Funde gehören demnach in die erste Siedlungsphase dieser Örtlichkeit, die in die fünfziger bis siebziger Jahre des 13. Jahrhunderts fällt.

Texte zu den Abbildungen

Abb. 1. Žabčice — Ortswüstung Koválov — Kulatý kopec. Grundriß des Objektes 78 und Schnitt P 14. Legende: 1 — gestampfter Fußboden, 2 — jüngere Objekte als 78, 3 — Steine, 4 — grauer Lehm, 5 — schwarzer Lehm, 6 — brauner Lehm, 7 — Mauerlehm, 8 — Holzkohlen, 9 — Tonerde, 10 — Gerölle, 11 — Ziegel, 12 — Grenzen der Untersuchung, 15 — Ergänzungen.

Abb. 2. Žabčice — Ortswüstung Koválov — Kulatý kopec. Keramische Funde aus dem Objekt 78. Legende: A — gröberer Glimmerzusatz, B — feinerer Glimmerzusatz, C — sandiges Material.

Abb. 3. Žabčice — Koválov Ortswüstung — Kulatý kopec. Funde aus dem Objekt 78. Eiserne Gegenstände (1—9, 11—12) und Schleifstein (10).

